

Muhafazakâr Düşünce ve Sosyal Değişim

Suat BEYLUR¹

Öz

Comte, Spencer, Durkheim ve belirli tipolojileri ile Weber'in de içinde olduğu klasik dönem sosyologlarının, çalışmaları esas olarak pozitivist ya da evrimci bir çizgide şekillenmiştir. Marks'ın öncüsü olduğu çatışmacı kuram da evrimci ve dengeli yaklaşımlara bir tepki olarak ortaya çıkmış olsa da sınıfsız topluma geçişe, temelinde çatışma ve mücadelenin olduğu birbirini takip eden aşamalar sonucunda ulaşılabileceğini iddia etmiştir. Bu noktada, denilebilir ki modern toplumun model alındığı bu ilk dönem sosyolojik düşüncesinde değişim, daha basit ve ilkel olandan daha kompleks ve ileri olana doğru bir evrim olarak benimsenmiştir. Söz konusu bu pozitivist ve evrimci miras üzerinden, toplumun işleyişi probleminde odaklanan döngüsel, yapısal işlevselci, yeni çatışmacı ve yeni evrimci gibi çağdaş kuram ve yaklaşımlarda da sosyal değişim önemli bir yeri işgal etmeye devam etmiştir. Sosyal değişim, moderniteye ve liberalizme bir tepki olarak ortaya çıkan ve Burke'den günümüze sosyolojik düşüncede hatırı sayılır bir yer edinen muhafazakâr düşüncede de önemli çalışma alanlarından birisi haline gelmiştir. Bu çalışmada, sosyolojik analiz ve yorumlarıyla muhafazakârlar üzerinde etkileri olan Tocqueville, Durkheim ve Weber ile muhafazakâr geleneğin önde gelen isimlerinden Burke, Kirk ve Nisbet'in sosyal değişim hakkındaki düşünceleri incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Burke, Durkheim, Kirk, Muhafazakâr düşünce, Nisbet, Sosyal değişim, Tocqueville, Weber.

Conservative Thought and Social Change

Abstract

The studies of classical period sociologists, including Comte, Spencer, Durkheim, and Weber with some certain typologies, were mainly shaped in a positivist or evolutionist line. Conflict theory, which emerged as a reaction to evolutionist and equilibrium approaches, pioneered by Marx, claimed that the process of transition to a classless society would be reached as a result of successive stages, based on conflict and struggle. At this point, it can be said that in the first period of sociological thought, in which modern society was modeled, change was seized as an evolution from a simpler and more primitive one to a more complex and advanced one. The subject of social change has continued to occupy an important place in the contemporary theories and approaches such as cyclical, structural-functionalist, neo-conflict, and neo-evolutionist, which focus on the problem of the functioning of society, through this positivist and evolutionist heritage. Social change has also become one of the important fields of study in conservative thought, which emerged as a reaction to modernity and liberalism, and has taken a considerable place in sociological thought from Burke to the present. In this study, the thoughts and approaches of Tocqueville, Durkheim, and Weber, who are thought to have affected the development of conservative thought, and Burke, Kirk, and Nisbet, who were the leading names of the conservative tradition, will be examined through the concept of social change.

Key Words: Burke, Durkheim, Conservative thought, Kirk, Nisbet, Social change, Tocqueville, Weber.

Atf İçin / Please Cite As:

Beylur, S. (2022). Muhafazakâr Düşünce ve Sosyal Değişim. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1205-1217.

Geliş Tarihi / Received Date: 29.03.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 13.05.2022

¹ Dr. - Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Avrasya Araştırma Enstitüsü, suatbeylur@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-1508-8477

Giriş

Sosyolojinin müstakil bir disiplin olarak ortaya çıkışı, kapitalizm, endüstrileşme ve Fransız Devrimi ve bunların sonucunda yaşanan kentleşme süreci ve toplumların sosyal yapılarındaki ciddi değişim ve dönüşümlerin neden olduğu sorunlara pozitivist bir bakış açısı ile çareler arandığı 19. yüzyılın ikinci yarısına denk gelmektedir. Sosyolojik düşüncede klasik dönem olarak adlandırılan bu dönemde Auguste Comte, Herbert Spencer, Emile Durkheim, Karl Marks ve Max Weber gibi düşünürler, Avrupa merkezli yaşanan bu sorunları analiz ederek bir kısım çözüm önerileri sunmuşlar ya da belirli kuram ve kavramlarla yaşanan değişim sürecini anlamaya, açıklamaya ve yorumlamaya çalışmışlardır.

Sosyal değişimin tanımı ve kapsamına ilişkin sosyal bilimcilerin çok sayıda tespit ve değerlendirmeleri bulunmaktadır. En genel tanımıyla sosyal değişim, değer sistemleri, toplumsal kurumlar, davranış kalıpları ile kültürel simge ve sembollerle karakterize edilen toplumsal mekanizmaların değişimidir (Hoffman, 2006, s. 582). Bu açıdan bakıldığında sosyal değişim, merkezinde insan, mekân ve zamanın olduğu, ileri-geri ya da iyi-kötü gibi bir trendi işaret etmeyen bir süreç olarak da ifade edilebilir. Aristo'dan, İbn Haldun'a, modern çağa ve günümüze uzanan dönemde toplumu ve sosyal değişimi tahlil etmeye çalışan çok sayıda teori ve yaklaşımdan bahsedilebilir. Ortaya çıktıkları tarihsel süreç ve toplumsal olgulara özgü modeller öneren söz konusu bu yaklaşımların tasnifi ile ilgili de çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Richard P. Appelbaum (1970, s. 91-93), söz konusu bu yaklaşım ve kuramları, evrimci (Spencer, Comte, Durkheim, vd.), dengeci (R. K. Merton, William F. Ogburn vd.), çatışmacı (Marks, Dahrendorf, Pareto, vd.) ve yükseliş-çöküş kuramları (Sorokin, Weber, vd.) olarak sınıflandırmaktadır.

Bu kuram ve yaklaşımların detayına girmeden kısa bir değerlendirme yapacak olursak, çatışmacı kuram dışındaki diğer kuramların sosyal değişimi, organizmacı bir bakış açısı ile ele aldıklarını söyleyebiliriz. Çatışmacı kuram, çatışmayı, değişimin itici bir gücü olarak görür. Bundan dolayıdır ki diğer kuram ve yaklaşımlar, çatışmanın kaynağı olan iktidar, otorite, mülkiyet, altyapı-üst yapı ilişkileri gibi süreç ve kavramları sosyal değişim analizlerinde yeterince dikkate almadıkları sebebiyle eleştirilere maruz kalmıştır. Öte yandan, her ne kadar Dahrendorf, Mills ve Coser gibi düşünürler alt yapı-üst yapı ilişkisine yönelik yeni yaklaşım ve açılımlar getirmiş olsalar da çatışmacı kurama, özellikle de Marks'ın, ekonomiyi (altyapı olarak) sosyal değişimin temel belirleyicisi olarak kabul etmesine yönelik de çok ciddi eleştiriler bulunmaktadır. Çatışmacı kurama yöneltilen eleştirilerden en yaygın olanı, çatışmanın ve mücadelenin toplumsal düzeyde her zaman var olduğu tezidir. Burada kısaca değinilen sosyal değişim kuram ve yaklaşımlarında, özellikle de Durkheim ve Weber'in çalışmalarında, temelleri çok daha öncesine uzanan Hegel, Bonald, Burke, Lamennais ve Tocqueville gibi muhafazakâr gelenek içerisinde değerlendirilebilecek (Nisbet, 1973, s. 407-419) düşünürlerin etkileri göz ardı edilemez. Benzer şekilde değişim hakkındaki yaklaşımları fark etmeksizin muhafazakârların da sosyolojik düşüncenin imkânlarından yararlandığı söylenebilir (Özyurt, 2013, s. 68-74).

Yukarıda kısaca değinilen sosyal değişim teorisi ve yaklaşımlarındaki çeşitli görüş farklılıklarına rağmen değişimin kendisinin, değişmeyen bir olgu olarak kabul edildiği hususu tartışmasızdır. Bununla birlikte tarihsel süreç dikkate alındığında liberallerin ve radikallerin sosyal değişimden yana olduğu, muhafazakârların ise değişime karşı olduğu yönünde yaygın bir kanaatin varlığından söz edilebilir. İndirgemeci bir bakışın yansıması olan bu hususun tartışılmasının ilgili literatür açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, sosyolojik düşüncede önemli bir yere sahip olan ve aynı zamanda düşünceleri ile muhafazakârlar üzerinde etkileri olan Tocqueville, Durkheim ve Weber ile muhafazakâr düşüncenin önde gelen isimleri olan Burke, Kirk ve Nisbet'in sosyal değişim üzerine görüşlerini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Çalışmada, Tocqueville, Durkheim ve Weber'in seçilmiş olmasının temel nedeni, sosyolojik yöntem ve yaklaşımlarındaki farklılıklara rağmen her üç düşünürün de çağdaşlarından farklı olarak muhafazakâr düşüncenin modern anlamdaki öncülleri olan Burke, Kirk ve Nisbet gibi gelenek, düzen ve yerleşik toplumsal kurumlara verdikleri özel önemdir. Diğer taraftan, muhafazakârlık ve muhafazakâr düşünce üzerine Türkiye'de ve yurtdışında çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte sosyal değişim bağlamında adı geçen düşünürlerin görüşlerinin birlikte ele alındığı herhangi bir çalışmaya rastlanılmadığını da belirtmek gerekir. Birincil ve ikincil kaynaklar üzerinden adı geçen düşünürlerin sosyal değişim hakkındaki görüşlerinin karşılaştırmalı olarak incelendiği bu çalışmanın ilgili literatüre mütevazı bir katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Muhafazakârlık ve Muhafazakâr Düşünce

Muhafazakârlığın (*conservatism*) kökeni ve tanımına ilişkin çok sayıda görüş bulunmaktadır. Beslendiği kaynaklar açısından Antik Yunan'a kadar götürülebilmekle birlikte muhafazakâr düşüncenin esas itibarıyla 17. ve 18. yüzyılda, Avrupa'nın aydınlanma felsefesine ve liberalizme karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir. *Cambridge Sosyoloji Sözlüğü*'nde, muhafazakârlık, "devletin ve toplumun rolü, rasyonellik ve

insanın doğası ile ilgili bir dizi ilkeler kümesini benimseyen siyasi bir hareket ya da ideoloji” (Hoffman, 2006, s. 108) olarak tanımlanmaktadır. Günümüz literatüründeki karşılığı ile muhafazakârlığın, ilk defa Amerika’da mı, İngiltere’de mi yoksa Fransa’da mı kullanıldığı hususunda farklı görüşler bulunsa da (Gencer, 2006, s. 153-188) terimin, diğer pek çok -izm gibi Batı kökenli olduğu bilinmektedir.

Batı’da, aydınlanma ve sonrasında moderniteye giden süreçte tecrübe edilen devrimler ve köklü değişimler ve bunların neden olduğu sosyo-politik sonuçlar, özellikle de geleneğe (*tradition*) karşı başlatılan saldırılar, modern anlamda muhafazakârlığın ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. Bu nedendir ki geleneği önemli bir referans olarak kabul eden muhafazakârlıkla gelenekselcilik sıkça birlikte ya da birbirileri yerine kullanılmaktadır. Sözlük anlamının yanında, muhafazakârlığın özsel anlamına ilişkin de bir çerçeve çizilebilir. Zira hem bir tutum hem de bir ideoloji olarak muhafazakârlık, zamana ve coğrafyaya göre değişik biçim ve tavırlar alabilir. Zira başlangıçta aydınlanma ve Fransız Devrimi’ne bir tepki olarak ortaya çıkan muhafazakârlık, 20. yüzyılda aşırı sola karşı muhalif bir duruşun yanı sıra sosyal problemlerin çözümü noktasında refah devleti ve ekonomik yeniden dağıtım girişimlerine de eleştirel yaklaşmıştır (Muller, 1997, s. 3-13). Bugün ise muhafazakârlık değişik toplumlarda bir ideoloji ya da bir tarz olarak çeşitli siyasi ve toplumsal hareketlere dönüşmüştür. Nitekim çalışmanın ilerleyen kısımlarında değinileceği üzere siyasi muhafazakârlığın kurucusu sayılan Burke’den günümüze muhafazakâr düşünce geleneğinde çok sayıda farklı görüş ve yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Kökenine ve seyrine ilişkin yapılan bu girizgâh sonrasında muhafazakâr düşüncenin dayandığı ve savunusunu yaptığı temel unsurlara kısaca değinmekte fayda görülmektedir. Bunlar, esas olarak, epistemolojik tevazu, yerleşik toplumsal kurumlar, gelenek, tarihsellik ve dinin kullanımı (işlevselliği) olarak özetlenebilir. Gelenekle muhafazakârlık arasındaki ilişkiye temas edilen bu noktada muhafazakâr düşüncenin esas olarak, geçmişten gelen ve bu yönüyle toplumsal kodlar sayılan geleneğin muhafazasını savunduğu söylenebilir. Ancak bu savunu, değişime karşı duran tutucu bir tavırdan ziyade devrimler gibi ani ve radikal değişimleri sorunlu gören bunun yerine ihtiyatı ve tedrici değişimi yeğleyen düşünsel bir temele dayanır. Bu husus, Burke ve ondan sonraki muhafazakâr düşünce geleneği içerisinde sayılan diğer düşünürlerin görüşlerinde de açık bir şekilde görülür. Değinilmesi gereken diğer bir husus ise gelenek gibi muhafazakârlığın, kurum ve pratikleri ile her topluma özgü milli (yerel) bir yönünün olduğudur (Muller, 1997, s. 3-13)

Son olarak dönem ve çevreye göre farklı form ve içeriklerde anlaşılan ve yorumlanan muhafazakâr düşüncenin özellikle, belirli konulardaki duruşunun, liberal ve sosyalist yaklaşımlardan belirgin bir şekilde ayrıştığını belirtmek gerekir. Muhafazakâr düşünce, devrimsel değişimler ve toplumsal yapıdaki bozulmalara neden olabilecek “kusurlu aklın hâkimiyetini” (Öztürk ve Mollaer, 2006, s. 54-56) yansıtan gelişmelere karşı dururken, devlet ve din gibi insanlık tarihinin iki önemli kurumu başta olmak üzere bütün toplumsal kurumların önemini teyit eder ve bu kurumlara saygı duyar. Toplumsal kurumlar dışında epistemolojik tevazu, tarihsellik, tikellik ve gelenek, muhafazakâr düşüncenin temel kavram ve referans noktalarıdır. Söz konusu bu kavram ve referansların bir kısmının Tocqueville, Durkheim ve Weber’in çalışmalarında da önemli bir yere sahip olduğu görülebilir.

Tocqueville, Durkheim ve Weber’de Sosyal Değişim

Alexis de Tocqueville

Normandiyalı soylu bir aileden gelen tarihçi, hukukçu ve siyasetçi gibi çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Tocqueville, doğup büyüdüğü Fransa’nın (genel olarak da Avrupa’nın) ve araştırma için bulunduğu Amerika’nın sosyal ve siyasal koşullarını analiz ederek modern dünyanın ne yöne evrildiğini anlamaya çalışan bir düşünürdür. *Amerika’da Demokrasi* ve *Eski Rejim ve Devrim* onun iki önemli eseridir.

Avrupa ve Amerika’daki sosyal ve siyasal yapıyı aristokrasi ve demokrasi üzerinden karşılaştıran Tocqueville, Amerika’daki araştırma ve gözlemlerine dayanarak toplumsal yapı ve sosyal değişime yönelik bir kısım tahliller yapmıştır. “*Demokrasi*”, “*özgürlük*”, “*din*”, “*ablak*”, “*gelenek*”, “*değerler*”, “*fırsat eşitliği*” ve “*sosyal hareketlilik*” onun çalışmalarında kullandığı temel kavramlardır. Bu yönüyle Tocqueville’in, klasik dönem sosyolojik çalışmaların yanı sıra muhafazakâr düşüncenin esin kaynaklarından biri olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır.

Amerika’da dinin ruhu ile özgürlüğün ruhunun “takdire şayan” bir şekilde birlik ve bütünlük içerisinde var olduğunu ifade eden Tocqueville (2012, s. 61-62), dinin, Amerika’nın toplumsal yapısında ve değişiminde önemli bir kurum olduğu üzerinde durmaktadır. Öyle ki din, Amerika’da sadece yaşam tarzı ve

alışkanlıklarına değil aynı zamanda toplumun anlayış ve istidatlarına da yansımıştır. Ona göre toplumsal değerleri biçimlendiren bir fenomen olarak din, aynı zamanda doğrudan olmasa da dolaylı olarak siyasal sistemi de etkilemektedir. Bu bağlamda dindarlığın, Amerikan toplumunun hâkim karakteristiklerinden biri olduğu üzerinde durmaktadır (Tocqueville, 2012, s. 336-340).

Modern çağda aşınmaya maruz kalan gelenek ve göreneklerin muhafazasının demokrasi ve özgürlük için kritik bir önemi haiz olduğunu vurgulayan Tocqueville, birbiri ile uyum içerisinde olan yasalar ile geleneğin, Amerikan toplumsal düzenini yansıtan iki önemli unsur olduğunu belirtir. Ona göre demokrasi ve özgürlük, sunduğu fırsat eşitliği ile sosyal hareketliliği, sosyal ilişkileri ve neticede sosyal yapının şekillenmesini belirleyen faktörlerdir. Bu bağlamda Tocqueville, kıta Avrupası'ndaki tecrübenin aksine inanç ve gelenekler ile aydınlanmanın Amerika'da uyum içerisinde ilerlediğini belirtmektedir (2012, s. 330-348). Özellikle demokrasi, özgürlük ve eşitlik gibi kavramlara yaptığı özel vurgu nedeniyle liberal düşüncenin önemli referans kaynaklarından biri olan Tocqueville, aynı zamanda muhafazakâr düşünürlerin de önemli esin kaynaklarından birisi olmuştur (Suvanto, 1997, s. 57-59). O, otorite, din, gelenek ve toplumsal uyum gibi kurum ve fenomenlere atfettiği önem kadar, modernitenin vadettiği mutlak özgürlük sorunsalı karşısında eşitlik ve özgürlük arasında makul bir dengenin nasıl tesis edileceği yönündeki görüşleri bağlamında muhafazakârlar için de önemli bir referans noktası sayılabilir.

Tocqueville'in Amerikan toplumu üzerine yaptığı değerlendirmeleri, esasında kendi ifadesi ile "Amerika'ya özgü koşullar" çerçevesinde düşünmek gerekir. Amerika'yı olası savaşımlardan, krizlerden ve diğer dış etkilerden koruyan en öne çıkan özelliği, sahip olduğu coğrafi konumudur. Bu özgünlük, ona, Avrupa'da yaşanan devrimler ve toplumsal hareketlerin neden olduğu radikal değişimler yerine geleneğe saygılı bir değişim imkânı sağlamıştır. Denilebilir ki, demokrasi ve demokrasinin sunduğu eşitlik, özgürlük, özgünlük ve sosyal hareketlilik gibi kavramlar Tocqueville'in sosyal değişim yaklaşımında belirleyici bir yerde konumlanmaktadır.

Emile Durkheim

Sosyolojinin kurucularından sayılan ve ona yeni bir soluk katan Durkheim, "aile" ve "din" gibi düzenleyici ve denetleyici kurumların toplumsal uyum ve düzenin sürdürülmesindeki kritik rolleri üzerinde durur. Bu bakış açısıyla Durkheim, ani değişim dönemlerinde toplumsal kurum ve yapılarda görülen zayıflamanın, bireyler üzerinde bir baskı oluşturarak "anomie"ye neden olacağını belirtir. Özellikle böyle dönemlerde ortaya çıktığını iddia ettiği intihar, ona göre bireysel değil toplumsal bir olgudur (Durkheim, 1960, s. 109-115).

Durkheim'in "toplum, bireylerin bir toplamı değil bileşimidir" şeklindeki değerlendirmesi, muhafazakâr düşüncedeki bireye bakış ile benzerlik gösterir. Durkheim'a göre modernitenin bir sonucu olarak gelişen iş bölümü bireyler arasındaki yardımlaşmayı azaltmakta ve onları yalnızlaştırmaktadır. Bu da kolektif bilinci zayıflatarak intihar örneğinde görüldüğü gibi bir takım sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İntiharın toplumsal yönü üzerinde duran Durkheim, toplumların inanç ve ahlak yapıları ile intihar arasında yakın bir ilişki olduğunu iddia etmektedir (Arslantürk ve Amman, 2013, s. 82-83).

Durkheim'in sosyal yapı açısından "dayanışmayı" ele alış şekli sosyoloji disiplini açısından olduğu kadar muhafazakâr düşüncenin de dayandığı temel argümanlardan birisi olmuştur. Dayanışmayı, mekanik dayanışma ve organik dayanışma olarak iki şekilde inceleyen Durkheim'a göre mekanik dayanışmanın olduğu toplumlarda insanlar benzer etkinliklere katılır, benzer sorumluluklar alır ve ortak ahlaki değerler ya da kurallar çerçevesinde cezalandırılırlar. Ona göre bu olgu, toplumsal bütünleşmede önemli bir faktördür. Organik dayanışmanın olduğu toplumlarda ise bireyler arasında "iş bölümü" ve "farklılaşma" vardır ve ahlaki değerler yerine "iade edici hukuk" geçerlidir. Bu bağlamda Durkheim'in diğer önemli bir kavramı "kolektif bilinç" e de değinmek yerinde olacaktır. İş bölümü ile doğrudan ilintili olan kolektif bilinç, "Aynı toplumun ortalama yurttaşlarının ortak inançlar ve duygular bütünü, kendine ait bir hayata sahip özel bir sistem oluşturur; bu sistem kolektif veya ortak bilinç olarak adlandırılabilir... Nitekim o, sadece özel bilinçler sayesinde algılansa da ondan tamamen farklı bir şey" (Ritzer, 2011, s. 19) olarak tanımlanır. Yukarıda da ifade edildiği üzere organik dayanışmanın olduğu toplumlarda kolektif bilinç mekanik dayanışmanın olduğu toplumlara kıyasla daha düşüktür.

Durkheim, Burke gibi Fransız Devrimi'nin bireyselleşmeye vurgu yapan felsefesine karşıdır. O, kolektif bilincin zayıflaması ile dinsel olanın gerilemesi arasında yakın bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Durkheim'a göre bir dindeki inanç sistemi, o dinin yaşandığı toplumdaki bir şeylerin doğasına karşılık gelmektedir (Günaydın ve Gülsoy, 2010, s. 1-15). Ahlaki olanın anlaşılabilmesi için o toplumun sahip olduğu dinin

anlaşılmasının ilk Őart olduğunu iddia eden Durkheim, dinin sosyal değişim s¼recinde merkezi bir kurum olduğu üzerinde durur. Karşılıklı etkileşimin olduğu bu s¼reçte sosyal değişime paralel olarak din ve ahlak da değişime uğramaktadır (Miller, 2003 Akt: Beylur, 2019, s. 37).

Ahlak sosyoloğu olarak da bilinen Durkheim'a g¼re toplumsal sorun temelde bir ahlaki sorundur. Modern toplumların bunalımı bu ahlak sorunundan kaynaklanmaktadır. Bu bakışın bir yansıması olarak Durkheim işlevselci bir yaklaşımla toplumu bir organizma gibi ele alır. Bu organizmanın temel unsurları olan aile ve din gibi kurumların sağlıklı olması durumunda dışarıdan m¼dahale edilmesine ihtiyaç bulunmamaktadır. Ancak eğer bu kurumlarda ve ahlaki yapıda bozulma var ise dışarıdan "sosyal m¼hendislik" olarak nitelendirilebilecek bir m¼dahale gerekebilir. Hukuk kurallarından ziyade ahlaki normları ön plana çıkarması Durkheim'ın, toplumu irrasyonel bir yapı olarak g¼rmesinden kaynaklanmaktadır (zyurt, 2007, s. 118). Hukukun, sorumluluk ve ceza ilişkisi ile bireysel y¼n¼n¼n olduğunu, ahlakın ise cezalandırıcı y¼n¼n¼n yanında dayanışma, iş birliği ve aidiyet duygusunu g¼çlendirdiđini savunarak neden ahlaki ön plana çıkarttığını g¼stermektedir.

Durkheim'ın k¼lt¼r ve toplum ilişkisine yaklaşımında da işlevselci bir bakışın olduğu aıkıça g¼r¼l¼r. Ona g¼re, merkezinde dinin olduğu bu iki unsur karşılıklı olarak birbirini besler ve birbirinden g¼ç alır (Alver, 2010, s. 199-210). Kısaca özetlemek gerekirse Durkheim, "istikerar", "meşruiyet", "demokratik hukuk" ve "sosyal uygunluk" gibi kavram ve olguları sadece ampirik gerçekler olarak değil aynı zamanda iyi bir toplum inşası için gerekli araçlar olarak ele almaktadır (Alexander ve Smith, 2008, s. 92-112). Özetle, Durkheim'ın toplum ve sosyal değişim ile ilgili d¼ř¼nceleri Nisbet'in ifadesi ile özellikle toplumsal bağın doğası bağlamında önerdiği "iyi toplum vizyonu"nun Burke ve Tocqueville'in d¼ř¼ncelerine olduğu yakın olduğu s¼ylenebilir (Nisbet, 1973, s. 437).

Max Weber

Weber, toplumsal olayların anlaşılmasında genel yasalar yaratmaya çalışmak ya da doğrudan yapıya odaklanmak yerine sosyal eylemin, yorumlayıcı ve anlayıcı bir yaklaşımla aıkılanması gerekliliği üzerinde durur. Subjektif anlam y¼kl¼ davranışlar olarak nitelendirilen "sosyal eylem", Weber'in sosyolojisinin ana kavramlarından birisi olarak sosyal değişim hakkındaki yaklaşımının da belirleyici kavramıdır. Modern sosyolojinin kurucularından kabul edilen Weber, aynı zamanda Durkheim gibi bir etik ve ahlak sosyoloğudur. Weber, sosyal eylemi "amaçla ilişkili akılcı eylem", "değerle ilişkili akılcı eylem", "geleneksel eylem" ve "duygusal eylem" olmak üzere d¼rt farklı grupta inceler (Gerth ve Mills, 1996, s. 102-103). Toplumsal değişimde belirleyici olan "otorite"yi ise geleneksel, karizmatik ve rasyonel olmak üzere üç¼ ayırır. Weber'in "karizmatik otoritesi", onun sosyal değişim s¼reçlerinde üzerinde durduğu önemli bir tiptir. Karizmatik otorite, dođast¼ g¼ç ve niteliklere sahip olan (ya da öyle olduğuna inanılan) çoğunlukla siyasi, askeri ve dini bir karaktere sahip kişileri tanımlamaktadır. Ona g¼re, Őartların bir sonucu olarak olađanst¼ zamanlarda ortaya çıkan karizmatik otorite, sosyal değişimin y¼n¼n¼ belirler (2012, s. 362-367). Tarihsel Őartlar sonucunda ortaya çıkan ve bireye zg¼ olan karizmatik otorite, kolektif bir üretim sonucunu olmamakla birlikte zamanla gelenekten ya da rasyonelleşme s¼reçlerinden etkilenebilir ve kendisi de değişime uğrayarak sıradanlaşabilir.

Toplumsal kurumlar ve toplumsal dinamikler arasında çok y¼nl¼ ve çok biçimli bir yapı olduğunu savunan Weber, yapının zamanla değişeceği savıyla özellikle Marks'ın iddia ettiği "altyapının üst yapıyı değiştirdiği" y¼n¼ndeki tek taraflı nedensel bağlantıyı eleştirir. Onun, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Rubu* adlı eserindeki g¼r¼řleri, Marks'ın s¼z konusu indirgemeci değerlendirmesine bir cevap mahiyetindedir (Coser, 2008, s. 202-213). Sistematik din sosyolojisinin gelişiminde önemli bir yere sahip olan Weber (Wach, 1987, s. 48) dinin, tutum, davranış ve yaşam tarzları bakımından sosyal değişime olan etkisi üzerinde durmuştur (2012, s. 659). Aıkılayıcı ve yorumlayıcı yaklaşımıyla Weber, çağdaşlarından farklı olarak modern kapitalizmin gelişmesinde dinin (dini d¼nya g¼r¼ř¼n¼n) belirleyici bir kurum olduğu tezini savunur. Onun *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Rubu* adlı eseri, Batılı Protestan toplumların yaşayışında ortaya çıkan "P¼ritanizm biçimindeki bir zahitlik anlayışının" modern sanayi kapitalizminin kaynağı olduğunu iddia etmektedir (Weber, 2005, s. 113-122). S¼z konusu dini d¼nya g¼r¼ř¼, kapitalist ekonominin yanı sıra diğer toplumsal kurumları da etkilemiştir.

Weber'e g¼re Kalvinist Protestan anlayışında olduğu gibi, dinin sosyal değişimde hem olumlu hem de olumsuz sayılabilecek etkileri bulunmaktadır. Örneğin, karizmatik otorite tipolojisinde ele aldığı peygamberlerin, kaotik d¼nemlerde toplumsal d¼zenin tesisinde k¼kl¼ değişim ve d¼n¼ř¼mlerin mimarı olarak ortaya çıkışı olumlu değerlendirilirken, dini otoritelerin sosyal değişim ihtiyaç karşısındaki tutucu

duruşu olumsuz değerlendirilmektedir (Weber, 2005 Akt: Beylur, 2019, s. 140). Sonuç olarak, başta *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Rubu* adlı eserindeki görüşleri olmak üzere onun sosyolojisindeki çoğu kavram ve yaklaşımın din, gelenek ve toplumsal değerlerle ilişkili olduğu söylenebilir (Aksan, 2016, s. 427-466).

Yukarıda sosyal değişimle ilgili genel yaklaşımlarından bahsedilen üç düşünürün görüşlerini özetleyecek olursak, esas itibari ile Amerikan toplumu üzerine yaptığı çalışmalara dayanan Tocqueville'in sosyal değişim tahlillerinde, bulunulan coğrafya gibi özgün koşulların yanı sıra din, gelenek, otorite, demokrasi ve özgürlüğün belirleyici kurum ve değerler olduğu görülebilir. Durkheim'ın sosyolojisinde ise iş bölümü, dayanışma, düzen ve kolektif bilinç ile birlikte dinin önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Aslında, onun sosyolojisindeki bu kavramların hemen hemen tamamı doğrudan din ve ahlak ile yakından ilişkilidir. Örneğin, Durkheim dinsel olanın gerilemesi ile kolektif bilincin zayıflaması arasında doğrudan bir ilişki kurarken, benzer şekilde intiharın, farklı dini gruplar içerisindeki genel değişimini inanç ve kültür bağlamında anlamlandırmaya çalışmaktadır. Sosyolojik yöntem ve yaklaşımındaki farklılığa rağmen Weber'de de ait olunan din (inanç) tarafından şekillenen dünya görüşünün, ekonomi başta olmak üzere çeşitli toplumsal kurumlar üzerinde etkisi olduğu iddia edilmektedir. Ona göre toplumsal kurumlar ve toplumsal dinamikler arasındaki çok yönlü bu etkileşim süreci, tutumlar, davranışlar ve yaşam tarzlarında belirli bir değişime neden olmaktadır.

Burke, Kirk ve Nisbet'te Sosyal Değişim

Edmund Burke

Modern dönemde muhafazakârlığın, Burke'ün 1790'da kaleme aldığı *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler* adlı eserinin etrafında tartışılmaya başlandığı söylenebilir. İrlanda asıllı bir siyasetçi ve devlet adamı olan Burke, kökenini aydınlanmacı düşünceye dayandırdığı Fransız Devrimi'ne olan tepkisini göstermiş, sebep ve sonuçlarını açıkça eleştirmiştir. Bu nedenle, onun görüşlerinin temelinde Fransız Devrimi ile birlikte aydınlanmacı akla karşı eleştirel bir duruş olduğu söylenebilir. Fransız Devrimi'nin aslında bir Avrupa devrimi ve “bugüne kadar dünyanın şahit olduğu en şaşılacak devrim” (Burke, 1790, s. 9) olduğunu ifade eden Burke, bu tutumundan dolayı çağdaşlarının bir kısmı tarafından ilkesizlikle suçlanmıştır. Özellikle devrime karşı olan duruşu nedeniyle tutucu olarak değerlendirilmiş olan Burke, aslında değişime değil “salt değişmek iradesi ile başlatılan değişime” karşı bir duruş sergilemiştir.

Burke'ün muhafazakârlık ideolojisini anlamak için çalışmanın başında değindiğimiz bir takım kurum ve fenomenleri açmak faydalı olacaktır. İlk olarak, belirtmeliyiz ki Burke için “*tarih*” somuttur ve toplum için en önemli tecrübedir. Kendi ifadesi ile “Tarihten alabileceğimiz dersleri alamıyoruz... Tarihte, insanlığın hatalarından ve zayıflıklarından geleceğin bilgeliğine ulaşabileceğimiz yeterince malzeme bulunmaktadır” (Burke, 1790, s.116). Ancak, söz konusu tecrübe Fransız Devrimi'ne giden süreçte yaşandığı gibi ya yok sayılmakta ya da düzenin işleyişine aykırı bir şekilde kullanılmaktadır.

Belirtilmesi gereken ikinci husus, onun sözleşmecilik karşıtı duruşudur. İngiliz siyasal geleneğinin bir yansıması olarak Burke, bir toplum sözleşmesi olan anayasanın yazılı bir metinle sınırlandırılmasını sorgulayarak tikelci bir yaklaşımla her toplumun çeşitli kurumları aracılığı ile devam ettirilen kendi “*örf*”, “*adet*”, “*gelenek*” ve “*teamiillerinin*” yaşayan bir anayasayı oluşturduğunu savunur (Nisbet, 2011, s. 56). Ona göre köksüz ve gelenekle çatışan kurallar ve sözleşmeler yazılı olsalar da toplumsal uyumdan ziyade çatışmaya neden olur.

Üçüncü olarak, işlevsel ve sembolik boyutu ile “*din*” kurumu, “gelenegün sesi olan” Burke'de çok merkezi bir yerdedir. Ancak bu yaklaşım, sıkça eksik algılandığı gibi dinin fenomenolojik, psikolojik ya da dindarlık boyutu ile ilgili değil, daha ziyade işlevsel boyutu ile ilgilidir (Harris, 2012, s. 92-101). *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler* adlı eserinin azımsanmayacak bir kısmı, dinin sosyal yapıdaki konumuna değinir. Kendi ifadesi ile “din, sivil toplumun temelidir” (Feulner, 2021). Burke, devletin din tarafından kutsanmasına işlevsel bir bakış açısıyla olumlu bakar ve bunun toplumun birlik ve dirliği için gerekli olduğunu iddia eder (Nisbet, 2011, s. 109). O, herhangi bir inanç ve mezhebe referans yapmaksızın bir toplumda ana dini akımdan sapmanın sosyal buhranlara neden olacağı tezini savunur.

Burke'ün muhafazakârlık ideolojisinde değinilmesi gereken dördüncü husus ise onun özgürlük ve eşitlik kavramları ve bu iki kavram arasındaki ilişkiye ilişkin yaklaşımıdır. Burke, Tocqueville'e çok da uzak olmayan bir bakış açısına sahip olmakla birlikte Fransız Devrimi ile sloganik bir hüviyet kazanan “*mullak özgürlüğe*” karşıdır. Ancak Büyük Britanya'nın İrlanda'ya ve sömürgesi Hindistan'a karşı politikalarına karşı duruşu dikkate alındığında onun özgürlüğe karşı olmadığı, bilakis devrim ideolojisinin doğurduğu doğal özgürlüğü tehdit eden “sözde özgürlük ve eşitliğe” karşı olduğu anlaşılabilir (Burke, 1790, s. 8-31) O, modern anlamları

ile söz konusu bu iki kavramın birlikte var olacak kavramlar olmadığını ve vadettikleri yaşam tarzları arasında da sürekli bir gerginlik olduğunu söylemektedir (Taylor, 2010, s. 95) Burke, bu iddiasını Fransız Devrimi üzerine yazdığı yazılarında devrimin, beklenildiği ve iddia edildiği gibi eşitlik getirmediğini ifade ederek destekler.

Son olarak Burke, muhafazakâr düşüncenin hemen hemen tamamı tarafından da benimsendiği gibi “düzen” ve “otoriteye” de büyük önem atfeder. İnsan aklının sınırlılıklarını dikkate alan Burke, bunun devlet denen otorite tarafından kontrol edilmesini ve bunun da düzen için gerekli olduğunu savunur. Ona göre devlet idaresinin zayıfladığı yerde sivil olmayan askeri vesayetler başlar (Taylor, 2010, s. 51-60).

Russell Kirk

Siyaset teorisyeni, tarihçi, ahlakçı ve edebiyat eleştirmeni gibi oldukça renkli bir kişiliğe sahip olan Russell Kirk, 20. yüzyıl Amerikan muhafazakârlığının sembol isimlerindedir. Otuzun üzerinde eseri bulunan Kirk’in, özellikle de “Amerikan muhafazakâr hareketinin kurucu belgesi olarak kabul edilen” (Soffer, 2009, s. 260) *The Conservative Mind (Muhafazakâr Anlayış)* adlı çalışması onu, aynı zamanda modern muhafazakâr düşüncenin öncü düşünürlerinden birisi haline getirmiştir. *Burke’den Kirk’e Modern Muhafazakâr Düşüncenin Kökenleri* adlı kitabın yazarı Edwin J. Feulner de “eğer muhafazakâr düşünürler içerisinde birkaç düşünür seçmek zorunda kalırsanız çağdaşlarından belirgin bir şekilde ayrılan ve daha iyi bir toplum için geliştirmiş oldukları düşünceleri ile Burke ve Kirk’i seçeceğini” söyleyerek Kirk’in muhafazakâr düşünce içerisindeki yerine özel vurgu yapmaktadır (Feulner, 2021).

Muhafazakâr dürtülerin, insanların sivil toplum düzenine geçtikleri çok erken dönemlere uzandığını ifade eden Kirk, 17. yüzyılda siyasal alanda filizlenen muhafazakâr düşüncenin modern anlamda kurucusununun 18. yüzyıl sonlarında Edmund Burke olduğunu belirtir. “Muhafazakâr” kavramının ilk defa Fransa’da kullanıldığını, ardından İngiltere’ye geçtiğini ve 1840’lara kadar ise Amerika’da yaygın olarak kullanılmaya başlandığını belirten Kirk’e göre muhafazakârlık, bir siyasi sitem ya da bir ideolojiden ziyade sivil toplum düzeni ile ilgili bir dünya görüşü ve bir bakış açıdır. Bu yönüyle muhafazakârlık zamana göre her toplumda farklı bir biçim alabilir (Kirk, 2021).

Kirk, Burke’den kendi zamanına kadar olanı dönemi dikkate alarak muhafazakâr düşünceye yön veren düşünürlerin görüşlerini on başlıkta toplamıştır. Bunları kısaca özetlemek gerekirse, muhafazakârlar: i) sürekliliği olan bir “ahlaki düzene” inanırlar; ii) gelenek ve teamüllerde kesintisiz bir süreklilik olduğu düşüncesi ile “toplumsal devamlılık” ilkesini desteklerler; iii) “ataların bilgeliği” ilkesi doğrultusunda gelenek ve teamüllerin birikiminin, gelecek için öngöründe bulunabilme yetenek ve kabiliyetini artırdığına inanırlar; iv) “sağduyu” ve “ihtiyat”, vazgeçilmez bir rehber olarak kabul ederler; v) radikal sistemlerin dar ve tekdüze önermelerinden farklı olarak köklü toplumsal kurumların varlığında “çeşitlilik” ilkesini önemserler; vi) tabiatı gereği “insanoğlunun kusurlu olduğuna” ve bu nedenle hiçbir zaman mükemmel bir toplumsal düzenin yaratılamayacağına inanırlar; vii) “özgürlük” ve “mülkiyeti” birbiri ile ilişkili kavramlar olarak ele alırlar; viii) toplumsal dayanışma ve birlik için gönüllülüğe dayalı “dayanışmayı” önemserler; ix) insanın ve insandan müteşekkil iktidarın ihtiraslarının ihtiyatlı bir şekilde sınırlandırılması gerektiğini düşünürler; x) toplumun “süreklilik ve ilerleme” gibi iki güçten etkilendiğini kabul ederken ilerlemenin aynı zamanda bazı toplumsal alanlarda gerilemeye neden olabildiğini savunurlar (Kirk, 2021).

Kirk’in sosyal değişime ilişkin düşüncelerinin esas olarak yukarıda özetlenen prensiplerle örtüştüğünü söyleyebiliriz. O, karşı durulamaz bir boyutta toplumsal olarak ortaya çıkan değişimler karşısında, isteksiz de olsa geleneklerde bir iyileştirme ve ıslahın yapılması gerekliliğini kabul eder (Soffer, 2009, s. 258-263). O, liberaller ve radikallerin değişim konusundaki duruşlarının daha aktif olduğu, muhafazakârların ise daha pasif ve endişeli olduğu yönündeki yaygın kanaate de itiraz etmez. Ancak muhafazakârların, eksiklerine rağmen her ne kadar mevcut “toplumsal düzenden” yana bir tutum sergileseler de gerektiğinde liberallerden daha güçlü bir şekilde eyleme geçebileceklerini iddia eder. Ona göre muhafazakârların ilerlemeye karşı oldukları yönündeki görüş, yanlış bir yoruma dayanır. İlerleme olmazsa toplum durgunlaşır ve dinamiklerini kaybeder. Sağlıklı bir toplum süreklilik ve ilerleme gibi iki unsurun birlikte var olması ile mümkündür. Sürekliliğe zarar verecek ani değişimler, toplumsal düzeni bozarak anarşiye neden olur. Değişimin gerekliliği, “ne kadar?” ve “ne tür?” sorularına verilecek makul cevapların yanı sıra toplumların kendi koşulları ile çağın ruhuna bağlıdır. Bununla birlikte, Kirk, bazı “şeylerin” ya da alanların (örn. kutsal emirler) değişmez (değiştirilemez) olduğunu da belirterek bu tür alanlarda değişim çabasının son derece tehlikeli sonuçlara neden olabileceğini iddia eder. Bu gibi durumlarda ilerleme mi? yoksa süreklilik mi? sorusuna ise süreklilikten ve gelenekten yana bir tutum benimser (Kirk, 2021).

Robert Nisbet

Burke ve Kirk çizgisini takip eden Nisbet, *Muhafazakârlık; Düş ve Gerçek, Sosyolojik Düşünce Geleneği, Sosyal Filozoflar–Batı Düşüncesinde Cemaat ve Çatışma ve Sosyal Değişim ve Tarih* gibi eserleri ile muhafazakâr düşüncenin 20. yüzyıldaki en özgün ismi olarak bu geleneğe yeni bir soluk katmıştır. Nisbet, liberalizm ve sosyalizm gibi kendine özgü bir ideoloji olarak değerlendirdiği “muhafazakâr düşüncenin” modern çağda iki önemli aşama geçirdiğini söyler. Nisbet’e göre 18. yüzyılın sonlarında Edmund Burke’le başlayan ilk dönem, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar Luis de Bonald, Joseph de Maistre, Samuel Taylor Coleridge, Robert Southey, Friedrich Hegel, Jaime Balmes gibi düşünürlerin çalışmaları ile bir temele kavuşmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ikinci dönemde ise Ludvig von Mises, Friedrich Hayek, Russel Kirk, Richard M. Weaver, William F. Buckley (Nisbet, 2011, s. 4-5) gibi düşünürlerin katkıları ile muhafazakâr düşünce, sosyolojik tartışmalar içerisinde hatırı sayılır bir yere oturmuştur.

Nisbet, tarihte yaşanan ani değişimlerin, sosyal ve siyasal yaşamda onarılması güç tahribatlara neden olduğunu ısrarla vurgular. Bu bağlamda Nisbet, yaygın ve genel olarak kabul edilenin aksine Fransız Devrimi’nin, evrensel düzeyde bireysel özgürlükleri artırmadığını, aksine modern totaliter devletlerin ortaya çıkmasına neden olduğunu iddia etmiştir. Aşırı bürokratik yapısı ile modern totaliter devlet, bir taraftan merkezileşirken diğer taraftan da toplumun merkezine oturarak ara kurumların toplumsal yapıdaki sayısını, gücünü ve etkisini azaltmıştır (Nisbet, 2011, s. 58-73).

Nisbet “*tarihselci*” bir bakış açısı ile değişimin, kozmosun temel bir karakteristiği olduğunu ancak değişim olgusunun genel geçer yasalarla açıklanamayacağını ifade eder. Batılı (modern) toplumlarla diğer coğrafyalardaki toplumlardaki değişimin kökenlerinin ve dinamiklerinin farklılık arz edebileceğine dikkat çeker. Bu noktada, din, otorite ve ailenin modern çağda daha bireysel formlara dönüştüğünü kabul ederek, geleneğin, moderniteye bir şekilde tekrar dâhil edilebilme imkânlarını sorgular (Chernilo, 2015, s. 1-21)

Nisbet, muhafazakârlığı, “*geleneksel aile yapısı*”, “*komsuluk ilişkileri*” ve “*cemaat*” olmak gibi hususiyetleri ile toplumsal yapının, merkezi devletin mütecaviz politikalarından korunması olarak ifade etmektedir (Nisbet, 2011, s. 9-22). Daha veciz bir anlatımla o, muhafazakârlığı “özgürlük siyaseti” ya da “siyasal erdem arayışı” olarak tanımlamaktadır. Burke’den etkilenen ve onun pek çok görüşüne katılan Nisbet’in yoğunlaştığı olgulardan birisi de “*yabancılaşma*”dır. Nisbet’e göre aile, kilise ve sosyal guruplar, birer “*aracı kurumlar*” olarak toplum içerisinde tampon görevi görür. Toplum içerisindeki cemaat olma bilincinin zayıflaması ile bireyler yalnızlaşır ve devlet aygıtı karşısında korumasız kalırlar (Nisbet, 2011, s. 18).

Aracı kurumlar, üyelerinden aldıkları güçle sosyal ve demokratik devletin gücünü dengeleyerek bireylerin haklarını korurlar. Aracı kurumları sivil otoritenin kaynağı olarak gören Nisbet, bu otoritenin kaybolması ile siyasal otoritenin, onun yerine geçerek her alana yayılacağını ve kamu otoritesi ile birlikte “savaş devletinin” ortaya çıkmasına neden olacağını savunur (Nisbet, 2011, s. 12). Bu nedenle Nisbet, modern, bürokratik, teritoryal ve her alana yayılan devletin gücünü tehlikeli bulmaktadır. Ancak bu düşünce, Nisbet’in devlete karşı olduğu anlamına gelmez. Nisbet, sivil otorite ile siyasal ve kamu otoritesini iki ayrı kulvarda iki ayrı güç olarak görür. Diğer bir ifadeyle Nisbet, modern devletin aşırılıklarının ve sebep olduğu kötü sonuçların sınırlandırılması gerektiğini söyler. Özetle, Nisbet’in değişimle ilgili temel yaklaşımı, *değişim gerekli midir?* sorusunda yatmaktadır. Bu sorunun cevabı, onun geridöndürülemezlik/geriçevrilemezlik (irreversibility) kavramında saklıdır. İlerlemeci ve organizmacı yaklaşımlara eleştirel yaklaşan Nisbet, değişimin, iç faktörlerden ziyade göçler, istilalar vb. dış faktörler tarafından belirlendiğini iddia eder (Nisbet, 1973, s. 280-286). Toplumsal düzen için “*sürekliliğe*” (devamlılığa) önem veren Nisbet, sosyal değişim tahlillerinde tarihin ve tarihçilerin yerine de özel vurgu yapmıştır (Nisbet, 1969, s. 276).

Burke, Kirk ve Nisbet’in sosyal değişim hakkındaki görüşlerinde benzerliklerin yanı sıra bazı farklılıkların da olduğu görülebilir. Bunun en temel sebebinin adı geçen düşünürlerin yaşadıkları dönemlerdeki sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeler olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır. Zira yaşadığı dönem itibari ile Fransız Devrimi’ne ve sonuçlarına şahit olan Burke, değişime karşı daha muhafazakâr bir duruş sergilerken, ondan yaklaşık iki yüzyıl sonra aynı çizginin temsilcisi olan Nisbet’in değişime daha aktif bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Diğer taraftan Burke’ün sosyal değişim karşısındaki genel tutumunda Fransız Devrimi’ne karşı olan eleştirel tutumunun yanı sıra beslendiği kaynaklar ve yetiştiği çevrenin (İngiliz gelenekçiliğinin) de etkili olduğunu belirtmek gerekir. Amerikan muhafazakâr hareketinin öncüsü ve aynı zamanda muhafazakâr düşüncenin temel ilkelerinin şekillenmesinde belirleyici bir figür olan Kirk, sosyal değişim bağlamında Burke gibi tarihsel süreklilik, ahlaki düzen ve ataların bilgeliği gibi kavramlarla gelenek ve dine özel önem atfederken, süreklilik ve ilerlemenin toplumu oluşturan iki temel dinamik olduğunu kabul ederek ondan kısmen ayrışır. Kirk, bunun da bir adım ötesine geçerek değişimin zorunluluk haline geldiği

durumlarda geleneklerde ihtiyatlı ıslahatın yapılması gerekliliğini de kabul etmiştir. Fransız Devrimi'nin neden olduğu sonuçlar noktasında Burke'le benzer görüşlere sahip olan Nisbet, merkezileşen totaliter iktidarın, diğer toplumsal kurumları ve sosyal yapıyı olumsuz etkilediğini iddia eder. Muhafazakârlığın zamana ve mekna göre farklı biçimler alacağı konusunda Kirk'in görüşlerine katılan Nisbet, otoriteye atfedilen aşırı önem noktasında Burke'den ve Kirk'den ayrışarak siyasi otorite ile sivil otoritenin farklı kulvarlarda birbirini dengeleyen iki ayrı güç olduğu üzerinde durur. Sosyal değişimde i nedenlerden ziyade dış nedenlerin daha belirleyici olduğunu iddia eden Nisbet, değişime Kirk'den daha ihtiyatlı yaklaşmaktadır. Özetle, her üç düşünür de tarihsel sürekliliğe ve bu süreklilikte oluşan kurumların ve geleneğin muhafazasına özel önem vermekle birlikte değişim ihtiyacı karşısında salt tutucu bir yaklaşım içerisinde olmamışlardır.

Sonuç Yerine

Muhafazakârlık, sözcük anlamının yanında ideolojik olarak da ilk bakışta değişim karşısındaki bir tutuculuğu ya da muhafazayı ağıştırıyor olsa da bir dünya görüşü veya bir gelenek olarak değişime karşı değildir. Tekrar etmek gerekirse muhafazakârlar ilkesel olarak tarihsel kopuşlara karşı dururken, değişirken muhafaza etmekten yanadırlar. Bu bağlamda, Kirk'in on maddede topladığı ilkeleri de dikkate alarak muhafazakârların sosyal değişime ilişkin yaklaşımlarının anahtar kavramlarını, "*süreklilik*" (*devamlılık*), "*ihtiyat*", "*sağdıy*", "*basiret*", "*tadilat*" (*ıslah*), "*tedrici değişim*", "*kurumsal çeşitlilik*", "*istikrar*", "*demokrasi*", "*adalet*", "*zgrlk*", "*toplumsal dayanışma*", "*toplumsal düzen*", "*tarihselcilik*", "*işlevselcilik*" ve "*pragmatizm*" olarak sayabiliriz. Kuşkusuz bu kavramları yine muhafazakâr düşünce için merkezi öneme sahip olan gelenek, "*din*", "*aile*" ve "*siyaset*" (*otorite*) gibi kurumlarla birlikte düşünmek gerekir.

Belirtilen kavramlar da dikkate alınarak, bilinmeyenin neden olduğu endişe ve ihtiyata rağmen muhafazakârların, değişime karşı ilkesel bir reddiyelerinin olmadığı söylenebilir. Ancak muhafazakâr düşünce: i) devrim gibi ani ve geleneği aşındıran köklü değişimlere karşıdır; ii) değişimin bir zorunluluk olup olmadığının yanı sıra kaynağını sorgular; iii) organizmacı bir bakışla dışarıdan müdahale yerine kendiliğindenliği esas alır; iv) toplumsal düzen ve istikrarı nceler; v) znelliği (tikelliği) esas alır ve son olarak değişim ihtiyacını, zamanın ruhuna göre değerlendirir. Çizilen bu genel çerçevede çalışma kapsamında iki grupta incelenen düşünürlerin görüşlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirecek olursak çok sayıda benzerliğin yanında bir kısım ayrışmalar olduğunu da görebiliriz.

izgi olarak muhafazakârlar arasında sayılmasalar da Tocqueville, Durkheim ve Weber'in görüşleri muhafazakâr düşüncede hatırı sayılır bir yere sahiptir. Tocqueville'in demokrasi, özgürlük, eşitlik ve mülkiyet hakkındaki görüşleri ve iyi toplum vizyonu; Durkheim'in işlevselciliği, aile ve din gibi kurumlara verdiği önem, toplumu ele alış şekli, sosyal düzen ve sosyal değişim ile ilgili kavram ve değerlendirmeleri; Weber'in tarihselci yaklaşımı, genel geçer toplumsal yasalara olan itirazı ile tikelciliği, bazı k yorum farklılıkları ile muhafazakâr düşüncede de önemli bir yere sahiptir.

Söz konusu bu benzerliğe özellikle de sosyal değişim açısından biraz daha detaylı bakacak olursak, öncelikle Kirk ve Nisbet'in, sosyal değişime karşı duruşunun Burke'e göre daha pozitif olduğu görülür. İlerleme olmaksızın toplumların durgunlaşıp dinamizmini kaybedeceğini iddia eden Kirk, sağlıklı bir toplumun süreklilik ve ilerleme gibi iki unsura aynı zamanda sahip olması gerekliliği üzerinde durur. Nisbet de gerievrilemezlik ilkesi ile değişimin gerekli olup olmadığını sorgulayan tedrici değişime açıktır. Burke ise değişime daha mesafelidir. Hatta mümkünse o, zorunlu durumlarda değişim yerine tadilat ya da ıslahattan yanadır. Tocqueville ile Durkheim'in, Burke, Kirk ve Nisbet gibi devrimler yerine tedrici değişimlerden yana oldukları söylenebilir. Tocqueville, Amerikan Devrimi ile Fransız Devrimi'ni karşılaştırırken Jakobenlerin, kendi çıkarları doğrultusunda değişim süreçlerinin ara kurumları (tampon gler) olan aile, din ve lonca gibi kurumlara yönelik saldırılarını eleştirmiş, sürekli bir değişim trendinde olmasına rağmen Amerika'daki toplumsal ve geleneksel kurumlar arasındaki uyumdan övgüyle bahsetmiştir. Bunun yanı sıra, kolektif bilincin azalması ile dinsel olanın gerilemesi arasında yakın bir ilişki kuran Durkheim da Burke gibi Fransız Devrimi'nin bireyselleşmeyi ne çıkaran felsefesine karşı duruşunu açıkça göstermiştir.

Değişim ve ilerlemeye bakış noktasında Durkheim başta olmak üzere klasik dönem evrimci ve organizmacı sosyologların düşünceleri ile Nisbet hariç olmak üzere muhafazakârların yaklaşımlarının da benzer olduğu görülebilir. Özellikle "Darwinci muhafazakâr" olarak tanımlanan Hayek'den farklı olarak Nisbet, değişimin büyük oranda dış faktörler tarafından belirlendiği iddiası ile organizmacı bakışa eleştirel yaklaşmıştır. Bu bağlamda Nisbet'in sosyal değişimde dış dinamiklerin etkisine yeterince değinmediği gerekçesi ile Weber'e de eleştiri yönelttiğini belirtmek gerekir. Bununla birlikte Weber'in sosyal değişimde

sosyal yapıyı esas alan yaklaşımlara yaptığı eleştirisine katılan Nisbet, sosyolojisinde etik ve değerlere verdiği önemden dolayı Weber'in mirasının paha biçilemez olduğunu vurgulamaktadır.

Tarihselcilik ve görelilik açısından da Tocqueville ve Weber'in bakış açısının muhafazakâr düşünce ile belirli noktalarda paralellik arz ettiği söylenebilir. Süreklilik ilkesine vurgu yapan Tocqueville, sosyal sermayenin tarihsel süreçte toplumların değişim ve dönüşümlerinde etkili olduğunu belirtir. Bu çerçevede dönemin Amerikan toplumsal yapısının anlaşılmasında tarihsel tecrübe ve birikim sonucunda oluşan geleneğin önemine dikkat çekmektedir. Burke de somut bir olgu olarak değerlendirdiği tarihi, toplumların tecrübesi olarak ele almaktadır. Ona göre, doğal olarak üretilen (verilen) haklar, özgürlükler ve eşitlik, tarih tarafından şekillendirilir. Weber de ise tarihsel bağlam, daha ziyade değişime neden olan farklı dinamiklerin karşılaştırılmasında ve yorumlanmasında görülür.

Son olarak, bu düşünürlerin birey, otorite ve sosyal düzen gibi olgulara nasıl baktıklarına değinecek olursak, muhafazakârların aşağı yukarı benzer görüşlere sahip oldukları söylenebilir. Muhafazakârlara göre birey, aracı kurumlarla vardır. Aracı kurumlar olmaksızın bireyin özgürlüğünden istikrardan ve düzenden bahsedilemez. Diğer bir husus ise insan cisminde bireyin, otorite cisminde devletin yaratılış ve oluşum biçimlerinden kaynaklı olarak kusurlu görülmesi ve dolayısı ile sınırlandırılmalarının gerekliliğidir. İyi bir toplumsal yapı için bu iki unsurun aracı kurumlarla denetlenmesi, kontrol edilmesi ve sınırlandırılması gerekir. Muhafazakâr düşünce, eşitliğin ancak sosyal manada olabileceğini savunur. Yani Fransız Devrimi ile getirildiği iddia edilen eşitlik ve özgürlük kavramlarının içinin boş olduğunu iddia eder. Mülkiyet kavramına ise, aracı kurumlarla ilinti kurarak özel önem verir ve sürekliliğini adeta kutsar. Tocqueville'in eşitlik üzerine görüşleri Burke'ünkine benzemektedir. Tocqueville, “entelektüel eşitliği saçma, iktisadi eşitliği ise imkânsız” olarak görmektedir. Eşitlik ancak sosyal eşitlik olarak tesis edilebilir. Ona göre sosyal eşitlik ise herkesin ait olduğu etnik köken, soy ve sınıfa bağlı olmaksızın iş, meslek, itibar ve teşebbüs eşitliğini ifade etmektedir. Tocqueville ise özgürlüğü, aracı kurumlar olarak gördüğü sivil yapıların örgütlenme özgürlüğü merkezinde değerlendirmektedir. O, otorite, din, gelenek ve toplumsal uyum gibi kurum ve fenomenlere atfettiği önem kadar, modernitenin vadettiği mutlak özgürlük sorunsalı karşısında eşitlik ve özgürlük arasında makul bir dengenin nasıl tesis edileceği yönündeki görüşleri ile de muhafazakâr düşünce geleneğinde önemli bir referans kaynağıdır.

Özetle, 17. ve 18. yüzyıllarda her alanda yaşanan köklü değişim ve dönüşümün neden olduğu sosyo-politik sonuçlara bir tepki olarak ortaya çıkan ideoloji, felsefe, dünya görüşü, hareket veya bir tutum olarak tanımlanan muhafazakârlığı, söz konusu gelişmelerin neden olduğu sosyal sorunlara pozitivist bir yaklaşımla çözümler üretmek amacıyla ortaya çıkan sosyolojik düşünceden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Bu olgu, tek taraflı bir etkilenme süreci olmayıp, bu çalışma kapsamında değinilen belirli kurumlar ve kavramlarla ilgili benzer bakış açılarındaki görüleceği üzere iki gelenek arasındaki karşılıklı etkileşimin varlığına da işaret etmektedir. Meseleyi, muhafazakâr düşüncenin önemli temsilcilerinden ve aynı zamanda çağımızın önde gelen çağdaş sosyologlarından olan Nisbet özelinde düşündüğümüzde iki düşünce geleneği arasında, sınırları belirlenmiş bir ayırım yapma çabasının da anlamsız olduğu görülmektedir. Benzer durum, doğaldır ki yöntem ve yaklaşım farklılıklarına rağmen incelenen düşünürlerin sosyal değişim hakkındaki görüşleri için de geçerlidir.

Etik Beyan

“*Muhafazakâr Düşünce ve Sosyal Değişim*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aksan, G. (2016). Max Weber ve deęerler sosyolojisi: Bir metodolojik ikilemin dūřündürdükleri. *SEFAD*, 427-466. doi: dx.doi.org/10.21497/sefad.35126
- Alexander, J. ve Smith, P. (2008). *The Cambridge companion to Durkheim*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Alver, K. (2010). Emile Durkheim ve kùltür sosyolojisi. *Sosyoloji Dergisi*, 21,199-210. Eriřim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4106>
- Appelbaum, R. (1970). *Toplumsal değişim kurumları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları.
- Arslantùrk, Z. ve Amman, T. (2013). *Sosyoloji*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Burke, E. (1790). *Reflections on the revolution in France*. London: J. Doodsley.
- Beylur, S. (2019). *Sosyal değişim sürecinde Kazakistan'da din-devlet ilişkileri (Üniversite öğrencileri örneği)* (Doktora Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Chernilo, D. (2015). Progress and social change in the sociology of Robert Nisbet. *Society*, 52, 1-21. doi: 10.1007/s12115-015-9908-0
- Coser, L. A. (2008). *Sosyolojik dūřünce ustaları* (Çev: S. T. Himmet Hülür). Ankara: De Ki Basım Yayın.
- Durkheim, E. (1960). *The division of labour in society*. New York: Macmillan Company.
- Feulner, E. J. (2019, 10 16). The roots of modern conservative thought from Burke to Kirk. *Kirkcenter*. Erişim adresi: <http://www.heritage.org/research/reports/2008/07/the-roots-of-modern-conservative-thought-from-burke-to-kirk>
- Gencer, B. (2006). Gelenekselciilięin pınarları: Edmund Burke ve Ahmed Cevdet. *Muhafazakâr Dūřünce*, 153-188. Eriřim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1195719>
- Gerth, H. ve Mills, C. (1996). *Ma Weber, sosyoloji yazırları*. İstanbul: İletişim.
- Günaydın, İ. ve Gülsoy, N. (2010). Durkheim sosyolojisinde dinin tarihsel ve güncel olanakları. *Sosyoloji Dergisi*, 1-15. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4094>
- Harris, I. (2012). Burke and Religion. D. Dwan ve C. Insole (Edt.), *Edmund Burke* (ss. 92-03). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoffman, J. (2006). Conservatism. (Edt: B. Turner). *Cambridge dictionary of sociology* (s. 86). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kirk, R. (1982). Conservatism: A succinctdescription. *Kirkcenter*. Erişim adresi: <https://kirkcenter.org/kirk-essays/conservatism-a-succinct-description/>
- Kirk, R. (1989). Permanence and change from prospects for conservatives. *Kirkcenter*. Erişim adresi: <https://kirkcenter.org/kirk-essays/kirk-essay-permanence-and-change/>
- Miller, W. (2003). *Durkheim, morals and modernity*. London: Routledge.
- Muller, J. (1997). *Conservatism - An anthology of social and political thought from David Hume to the present*. Princeton: Princeton University Press.
- N. Soffer, R. (2009). *History, historian and conservatism in Britain and America, from the great war to Thatcher and Reagan*. Oxford: Oxford University Press.
- Nisbet, R. (1969). *Social change and history- Aspects of the western theory of development*. New York: Oxford University Press.
- Nisbet, R. (1973). *The social philosophers, community and conflict in western thought*. New York: Thomas Y. Crowell Company.
- Nisbet, R. (2011). *Muhafazakârlık; Dūř ve gerçek* (Çev: K. Bülbül). Ankara: Kadim.
- Özipek, B. (2000). *Muhafazakâr dūřünce geleneęinde akıl, toplum ve siyaset* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztùrk, A. ve Mollaer, F. (2006). Muhafazakâr ideoloji ve rasyonelite. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakùltesi Dergisi*, 35, 54-56. Eriřim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5352>
- Özyurt, C. (2007). Durkheim sosyolojisinde ahlaki kontrol sorunu. *Journal of Values Education*, 13, 95-121. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/302531>
- Özyurt, C. (2013). Said Halim Pařa dūřüncesinde deęiřim ve süreklilik: Muhafazakâr-reformcu İslamcılıęın oluřumu. *Muhafazakâr Dūřünce*, 37, 68-74. Eriřim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/993049>
- Ritzer, G. (2011). *Sociological theory*. New York: McGraw.
- Suvanto, P. (1997). *Conservatism from French Revolution to the 1990s Ipswich, England*. London: MacmillanPress.
- Tocqueville, A. (2012). *Democracy in America* (Çev: H. Reeve) Pennsylvania: The Pennsylvania State University.
- Wach, J. (1987). *Din sosyolojisine giriş* (Çev: B. Inandı). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Weber, M. (2005). *The protestant ethic and the spirit of capitalism*. New York: Routledge.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum*. Ankara: Yarı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Although it can be traced back to Ancient Greece in terms of its sources, it is widely accepted that conservative thought emerged mainly as a reaction against the Enlightenment philosophy of 17th and 18th century Europe. In the Cambridge Dictionary of Sociology, conservatism is defined as "a political movement - an ideology with a set of principles that relate to human nature, rationality, and the role of the state and nation", while social change - in its most general definition - is the change of social mechanisms

characterized by value systems, social institutions, behavioral patterns and cultural symbols (Hoffman, 2006, pp. 108-582). In this study, the thoughts and approaches of Tocqueville, Durkheim, and Weber, who are thought to have affected the development of conservative thought, and Burke, Kirk, and Nisbet, who were the leading names of the conservative tradition, will be examined through the concept of social change.

In the West, the socio-political developments caused by the revolutions experienced in the process of enlightenment and later to modernity, especially the interventions against tradition, have been decisive in the emergence of conservatism in the modern sense. It seems very difficult to draw a framework for the essential meaning of conservatism as well as its lexical meaning. Because, as both an attitude and an ideology, conservatism can take different forms and attitudes depending on time and geography (Muller, 1997, pp. 3-13). Today, conservatism has transformed into different political and social movements as an ideology or an attitude in different societies. As a matter of fact, many different views and approaches have emerged in the tradition of conservative thought since Burke, who is considered the founder of political conservatism.

After a short introduction to its origin and development, it is useful to touch briefly upon the basic elements on which conservative thought is based and defended. These are mainly summarized as epistemic humility, social institutions, traditions, historicity, and the use (functionality) of religion. At this point, it can be said that conservative thought mainly advocates the preservation of tradition, which comes from the past, and is considered the social code of society. However, this defense is based on an intellectual basis, which sees sudden and radical changes such as revolutions as problematic rather than a conservative attitude that opposes the change, and prefers prudence and gradual change instead. This aspect is clearly seen in the views of Burke and other conservative thinkers who are considered in the tradition of conservative thought after him. Finally, it should be noted that conservative thought, which is understood and interpreted in different forms and contents according to the period and environment, differs significantly from liberal and socialist approaches, especially on certain issues. Conservative thought confirms and respects the importance of all social institutions, especially the two important institutions of human history, the state, and religion while demonstrating that it opposes the developments that reflect the "dominance of the defective mind" (Öztürk and Mollaer, 2006, pp. 54-56) that may cause revolutionary changes and deterioration in the social structure. Apart from social institutions, epistemic humility, historicity, essentiality, and tradition are the basic concepts and reference points of conservative thought.

Considering the above-mentioned concepts, it can be said that conservatives do not have a principled refusal to change, despite the anxiety and caution caused by the unknown. However, conservative thought is against sudden and radical changes that erode tradition; questions whether the change is a necessity as well as its source; it is based on spontaneity rather than an outside intervention with an organismic perspective; prioritizes social order and stability; regards subjectivity (partiality) and finally, evaluates the need for change according to the zeitgeist (spirit of the age). Considering the evaluations given above, we can say that the thinkers examined here have many similar views despite some differences.

How Tocqueville, Durkheim, and Weber evaluate concepts such as the individual, authority and social order is more or less similar to the views of conservatives. According to conservatives, the individual exists with intermediary institutions (or associations). Without intermediary institutions, it is impossible to think about the freedom of the individual, stability, and order. Another issue is the necessity of limiting humans and the state due to the nature of creation and formation. For a good social structure, these two constituents need to be checked and limited by intermediary institutions. Concerning equality, conservative thought argues that equality can only be in a social sense. In other words, they claim that the concepts of equality and freedom claimed to have been brought with the French Revolution are hollow. In this context, it should be noted that Tocqueville's views on equality are similar to Burke's. Tocqueville sees intellectual equality as absurd, and economic equality as impossible. Equality can only be established as social equality. According to him, social equality refers to the equality of everyone in terms of work, profession, reputation and enterprise, regardless of their ethnic origin, ancestry and class. Tocqueville, on the other hand, evaluates freedom in the center of freedom of association of civil structures, which he sees as intermediary institutions.

In brief, although they are not considered within the tradition of conservative thought, the views and works of Tocqueville, Durkheim, and Weber have a remarkable place in conservatism. Thus it can be seen that the issues such as Tocqueville's views on democracy, freedom, equality and property, his vision of good society; Durkheim's functionalism, the importance he attaches to institutions such as family and religion, his understanding of society, his concepts and evaluations about social order and social change; Weber's

historical approach, his objection to the generally accepted social laws and his partiality are also adopted in conservative thought with some minor differences in interpretation.